

Cuprins

Mulțumiri	9
------------------------	---

Capitolul 1

O succintă istorie a filmului albanez ca parte

a cinematografilei și a culturii balcanice	11
1.1. Nașterea celei de a șaptea arte în Albania și în Balcani ...	11
1.2. Cinematografia balcanică și albaneză sub regimul comunist	17
1.3. Filmele de după căderea comunismului	22

Capitolul 2

Ilustrarea societății arhaice, tradiționale și moderne

în filmul albanez și balcanic	28
2.1. „Basm din trecut” („Përrallë nga e kaluara”, 1987)	30
2.2. „Gjoleka, fiul lui Abaz” („Gjoleka i biri i Abazit”, 2006).....	42
2.3. „Viu” („Alive” / ”GJALLË”, 2009)	54
2.4. „Amnistia” („Amnesty”, 2011)	62
2.5. „Lunile de miere” („Honeymoons” / „Muaji i mjaltit”, 2009)	69
2.6. „Albanezul” și „Agon”	79

Capitolul 3

Reevaluarea tematică și estetică în filmul albanez

contemporan	92
3.1. „Capedani” (Kapedani, 1972)	93

3.2. „Doamna de la oraș” („Zonja nga qyteti”, 1976)	97
3.3. „Balkan Bazaar” (2011)	104

Capitolul 4

Un motiv recurent în filmele balcanice: rromii	109
4.1. „Mao Ce dun” (2007)	111
4.2. ”Gadjo Dilo” (1997)	123
4.3. „Am întâlnit țigani fericiți” (1967)	129
4.4. „Vremea țiganilor” (Iugoslavia, 1988)	136
4.5. „Pisică albă, pisică neagră” (1998)	144

Capitolul 5

Mituri universale și locale ecranizate în cinematografia

balcanică	157
5.1. Ce înseamnă mit universal și mit local. Legătura dintre mit și istorie	157
5.2. Mitologia albaneză și poziționarea ei în Balcani	163
5.3. Mituri în cinematografia albaneză și balcanică. Realismul magic balcanic	171
5.4. Filmul de animație	189

Capitolul 6

Creatori albanezi importanți în contextul balcanic.

Studii de caz.	193
6.1. Adaptări după literatură în cinematografia albaneză	193
6.2. Cineaști importanți după 1990	207
6.3. Studii de caz	214

Capitolul 7**Propria estetica filmică în contextul cultural balcanic231****Bibliografie.....251****Filmografie.....255**

Capitolul 1

O succintă istorie a filmului albanez ca parte a cinematografilei și a culturii balcanice

1.1. Nașterea celei de a șaptea arte în Albania și în Balcani

„Ce ar putea avea filmele ”Cat People” (Jacques Tourneur, 1942), ”Greu de ucis 3” („Die Hard with a Vengeance” – John McTiernan, 1995), „Pacificatorul” („The Peacemaker” – Mimi Leder, 1999), „Zorba grecul” („Zorba the Greek” – Michael Cacoyannis, 1964) și ”Kika” (Pedro Almodóvar, 1993) în comun? Răspunsul este că toate filmele sunt cumva responsabile de imaginea noastră cinematografică despre Balcani. Ele au contribuit, într-un fel sau altul, la construirea imaginii pe care occidentalii o au despre regiune. Mai mult, au construit o serie de clișee balcanice care nu numai că au fost confirmate de regizori locali precum Kusturica, Manchevski sau Angelopoulos, dar și exploatate în mare măsură de cinematografia balcanică în ansamblu.”¹

Discuțiile legate de anumite subiecte apărute în filmele menționate mai sus, sau, în general, în filmele balcanice, duc la crearea unui concept universal de gândire în lumea modernă. Există atât de multe concepte și semnificații ale termenului „Balcani”, încât că aceștia devin un mit.

¹ Matthieu Darras, Maria Palacios Cruz, *Balkan Identities, Balkan Cinemas, Mondostampe* (Grafică & Stampă), Italia, 2008, pag. 14.

Dacă ne uităm pe hartă, o să vedem o zonă în sud-estul Europei unde scrisul se micșorează și granițele devin mult mai multe. Acolo se află Balcanii. Atât de multe țări într-o zonă atât de mică atât geografic vorbind, cât și cultural! Atât de multe diferențe într-o zonă atât de mică! Și ce dacă trăiești într-o țară din Balcani cu alte țări în jurul tău? Este aproape imposibil să le eviți. Nu poți să îi ignori pe ceilalți, ci din contră: înveți să trăiești în armonie. Acest lucru se regăsește și în cinematografia balcanică. Având în vedere că filmul reprezintă un mediu de exprimare, istoria comună a Balcanilor a fost demonstrată și în filme. Când vorbim despre cinematografia balcanică, primele filme care îmi vin în minte sunt cele ale lui Emir Kusturica.

Zona balcanică include țări precum Bulgaria, România, Albania, Kosovo, Serbia, Macedonia, Muntenegru, și – într-o anumită măsură – Grecia, Turcia și Cipru (Slovenia este acum inclusă din ce în ce mai puțin în comentariile despre „cinematografia balcanică”). În această listă ies cu siguranță în evidență filmele lui Emir Kusturica, prin care se creează și un stereotip despre cinematograful balcanic. „Filmele lui Emir Kusturica au reușit totuși să devină reprezentative pentru o mare parte a filmelor provenite din Balcani: un amestec de kitsch din viața de zi cu zi și umor grosolan și negru. Mulți alți regizori din Balcani folosesc teme și povești similare și au mai mult sau mai puțin același mod de a le trata în filmele lor. Succesul particular al Emir Kusturica se poate explica prin faptul că este cel mai comercial regizor dintr-o zonă destul de necomercială a industriei cinematografice.”²

² Matthieu Darras, Maria Palacios Cruz, *Balkan Identities, Balkan Cinemas, Mondostampe* (Grafica & Stampa), Italia, 2008, pag. 25.

Artistul și realitatea socială sunt într-o relație complexă și această relație a artistului cu realitatea socială în care este ancorat se reflectă și în opera lui artistică. Dar în această relație atât de apropiată a artistului cu societatea, este important să putem observa cât de mult și cum realitatea este reflectată în opera artistică și care este punctul lui de vedere asupra realității. Vorbind despre realitatea socială, nu putem să ne îndepărtăm de realitatea istorică în toată zona Balcanică.

Având un istoric asemănător, toate țările au și o soartă comună legată de istoria filmului. Temele abordate se regăsesc de la o țară la alta, de la un film la altul. În această zonă există o traiectorie comună pe unde a trecut toată cinematografia din Balcani, cu mici excepții. Ca perioade de timp în cinematograful balcanic găsim: apariția filmului, perioada comunistă și perioada de după comunism, ultimele două perioade fiind foarte importante pentru orice țară balcanică, perioade care au lăsat urme adânci nu doar în viața reală a oamenilor, dar și în cinematografie. Este lesne de înțeles că, în fiecare țară în care a fost prezent comunismul, regăsim acest subiect în filme, iar după comunism, regăsim filme care vorbesc despre comunism într-o cheie mai realistă sau cu umor.

Propaganda și cenzura au fost prezente în toată perioada comunismului și cinematografia a avut de suferit. Căderea comunismului a avut un rol la fel de important. După căderea comunismului, numărul de filme a scăzut vizibil în toate țările din Balcani.

Foarte multe țări ca: Bosnia și Herțegovina, Serbia, Albania și Kosovo au avut parte de război și tema principală în filmele lor a fost războiul. Dar puține țări din Balcani au dezvoltat un stil propriu de a face film, precum, de exemplu, în România este: „Noul val românesc” sau ”Black Wave” în cinematografia Iugoslavă.

Printre țările balcanice, Albania este o țară mai puțin cunoscută. Nu prea des întâlnim cuvântul „Albania” în istoria artelor și mai ales în istoria cinematografiei. Ca în orice țară, și în Albania cultura este strâns legată de istoria poporului albanez. Trebuie menționat că, timp de aproape 500 de ani, în perioada dintre 1384 și 1912 Albania a fost ocupată și condusă de imperiul Otoman. În 1912, Albania și-a declarat independența, dar, până atunci, Albania a fost integrată, parțial sau complet, în Imperiului Otoman.

Pentru a reuși să unească cele patru Vilaiete albaneze, oameni importanți ai politicii albaneze s-au adunat în Prizren, un oraș din Kosovo, în 1878, și au format Liga Albaneză din Prizren.

Liga avea două scopuri principale: cel politic și cel cultural. În primul rând, s-a încercat (fără succes, însă), să fie unite toate ținuturile albaneze – împărțite în patru Vilaiete: Vilaietul din Kosovo, Shkodra, Bitola și Ioannina – într-un stat autogovernat sub Imperiul Otoman. În al doilea rând, a fost lansată o mișcare pentru dezvoltarea limbii, literaturii, educației și culturii albaneze, precum și stabilirea alfabetului. Liga Albaneză din Prizren, sub presiunea puterilor europene, a fost suprimată din Imperiul Otoman în 1881.

„În anul 1912, pentru a evita distrugerea țării, oameni importanți ai națiunii, – conduși de Ismail Bey Vlora, un albanez care ocupase funcții înalte în administrația otomană, – s-au întâlnit la o adunare din Vlora. La 28 noiembrie 1912, adunarea a declarat independența statului albanez. În decembrie 1912, a fost convocată la Londra o conferință a ambasadorilor Marilor Puteri (Marea Britanie, Germania, Rusia, Austro-Ungaria, Franța și Italia) pentru a lua hotărâri asupra problemelor războiului în Balcani. Cu sprijinul acordat albanezilor de către Austro-Ungaria și Italia, conferința a

fost de acord să creeze un stat independent albanez. Dar, stabilind granițele noului stat, sub presiunea puternică a vecinilor Albaniei, Marile Puteri nu au recunoscut întrutotul realitatea demografică și au predat sârbilor vilaietul Kosovo și, la est, Macedonia a preluat cea mai mare parte a Vilaietului din Monastir, inclusiv Skopje, Ohrid, Bitola, în timp ce în sud, Greciei i s-a dat cea mai mare parte a vilaietului Ioannina, inclusiv orașul Ioannina și toată Chameria, cunoscută și sub numele de Epirusul de Sud, centrată pe râul Thiamis. Iar Muntenegru a luat zonele Ulcinj, Podgorica, Kotor, Plava și Guca.”³

Consider că împărțirea Albaniei din 1913 reprezintă unul dintre motivele principale ale legăturii strânse a cinematografului albanez cu celelalte țări din Balcani. Nu putem să vorbim despre Albania fără să ne referim la cei din jur, având în vedere că minoritățile albaneze există și în ziua de azi în Serbia, Macedonia, Grecia și Muntenegru, motiv pentru care deducem că o parte a culturii albaneze din aceste țări (fie că e vorba de tradiții sau pur și simplu despre teme și/sau subiecte din filme) are rădăcini albaneze și o dovedesc bineînțeles și co-producțiile albaneze din ultimii ani.

Arta cinematografică în Albania se naște din arta fotografiei. Primii cineaști albanezi care au pus bazele cinematografului în Albania au avut la bază meseria de fotograf. În Albania, arta fotografiei se naște cu Familia Marubi, cu origini din Italia, stabilită în orașul Shkoder.

Pietro Marubi, inițiatorul acestei mișcări, și-a deschis primul studio de fotografie în Shkodër în anul 1858, și, neavând copii, i-a adoptat pe fiii grădinarului său Rrok Kodheli, respectiv pe Mati și pe Kel Kodheli, pe care i-a trimis în Italia să studieze fotografia.

³ Bakillari, Viktor, *Istoria Albaniei*, AlbPAPER, Tirane, 2012, pag. 43.

Fiul lui Kel, Gegë Marubi, a studiat fotografia și cinematografia în Franța, la studioul fraților Lumièrè.

Cinematografia apare în Balcani spre sfârșitul Imperiului Otoman. Fotografii albanezi au pregătit teritoriul pentru nașterea cinematografului în Albania la începutul secolului XX. La doi ani după nașterea cinematografului, mai exact în 1897, au ajuns în Albania primele informații despre conceptul de film.

Dacă ne referim la istorie, Albania este acest loc din Balcani care din Antichitate a fost ca un punct de trecere pentru bunuri, idei și tradiții, datorită faptului că prin Albania trece Via Egnatia, un drum cu o importanță deosebită în istoria Albaniei, drum care îi dă un rol decisiv în poziționarea ei în Balcani. Via Egnatia a fost un drum roman antic construit în secolul al II-lea î.Hr. Drumul trecea prin provinciile romane Iliria, Macedonia și Tracia, traversând un teritoriu care astăzi aparține statelor Albania, Macedonia, Grecia și Turcia (partea europeană), lucru care a făcut posibil ca informația să circule mai ușor prin Albania sau Balcani, dându-i tipare multiculturale. Albania (Shqipëria, shqiponjë – vultur, țara vulturilor) este înconjurată de un amestec de romantism, menționat și în scrisorile lui Byron, și de izolarea țării în perioada comunistă. Pentru străini, cinematografia albaneză, la fel ca țara, sunt foarte puțin exploatate, deși toți cred că acolo există ceva exotic.

Începutul cinematografilei în Kosovo se dezvoltă în același context ca în Albania: primii care aduc arta cinematografică sunt fotografi: Ahmet Zherka (1882-1967) din Gjakova la începutul anilor 1900 deschide primul magazin foto din orașul său natal, după ce a învățat meseria la Budapesta.

„Cinematograful a pătruns târziu în Albania, o țară foarte înapoiată la începutul secolului XX. În anul 1917, evoluția

industrială abia ajunsese la 1,5% din populația țării. De aceea și informațiile sunt puține și nesigure, căci nici presa nu era foarte dezvoltată”.⁴

După prima perioadă cinematografică, în Balcani urmează a doua perioadă: filmele făcute în comunism. Albania a fost una dintre țările afectate cel mai tare de regimul comunist pentru că a avut parte de o izolare totală și nu a avut nicio legătură cu celelalte țări din jurul ei.

1.2. Cinematografia balcanică și albaneză sub regimul comunist

În data de 28 noiembrie 1944, Albania a fost eliberată de fasciști și la putere au venit comuniștii conduși de Enver Hoxha, care au creat un guvern provizoriu. Enver Hoxha a fost ales prim-ministru. În perioada 1944–1948, Albania a avut relații strânse cu Iugoslavia, care a ajutat-o la a pune bazele Partidului Comunist Albanez. În perioada 1945–1960, în Balcani se formează Republica Federală a Iugoslaviei din care făceau parte Serbia, Macedonia, Bosnia și Herțegovina, Muntenegru, Croația și Slovenia.

În Albania, venirea Partidului Comunist la putere a creat condiții favorabile pentru dezvoltarea țării. În prim plan au fost puse cultura și învățământul, având în vedere că până în 1944 aproximativ 85% din populație era analfabetă. Au fost deschise școli pentru răspândirea educației către populație. „Fără educație, cultură și artă, poporul albanez nu putea să se dezvolte în niciun domeniu”.⁵

Printre primele hotărâri pe care le-a luat noul stat albanez – în afara legilor cu caracter politic, – cea mai mare importanță a fost dată deciziilor legate de educație, învățământ, cultură și artă.

⁴ <https://istoriafilmului.ro/articol/istoria-filmului-albanez-partea-1/>

⁵ Hoxha T Abaz, *A șapte artă în Albania*, Albinform, Tirane, 1994, pag. 9.